

Vik 1:105 och Vik 1:99 i Tanums socken och kommun, Västra Götalands län
Arkeologisk utredning

Stenbrott och torkram för brännertorv från historisk tid

Andreas Toreld

Kulturlandskapet rapporter 2019:2

Vik 1:105 och Vik 1:99 i Tanums socken och kommun, Västra Götalands län

Arkeologisk utredning

Stenbrott och torkram för bränntorv från historisk tid

Andreas Toreld

Kulturlandskapet

Administrativa uppgifter

Fastighet: Vik 1:105 och Vik 1:99 i Tanums socken, Tanums kommun, Västra Götalands län

Länsstyrelsebeslut dnr: 431-17480-2018

Uppdragsgivare: Kämpersvik Mark AB

Fältarbetsperiod: 2018-11-05 - 2018-11-08

Projektnummer: 1821-1

Projektansvarig: Stig Swedberg

Fältansvarig: Andreas Toreld

Övrig personal: Anton Larsson

För personalens meriter hänvisas till Kulturlandskapets hemsida.

Utredningsområdets storlek: 99 300 m²

Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6507700 m, Öst 285200 m

Höjd över havet: 15-60 meter

Arkiv: Kulturlandskapet

Dokumentationsmaterial: Fotografier, beskrivningar, mätfiler.

Digitalt dokumentationsmaterial förvaltas av Kulturlandskapet.

Fynd: Har ej omhändertagits.

Vik 1:105 och Vik 1:99 i Tanums socken och kommun, Västra Götalands län**Arkeologisk utredning****Stenbrott och torkram för brännertorv från historisk tid**

Kulturlandskapet rapporter 2019:2

© Kulturlandskapet 2019

Författare: Andreas Toreld

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen.

Omslagsbild framsida: Anton metalldetekterar under blöta förhållanden i schakt 8.

Ulf är grävmaskinist. Foto mot nordväst.

Bild baksida: Stenblock med hål efter remmare.

Orienteringskarta: Framställd av Kulturlandskapet med data från Map Maker, FMIS samt Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Topografisk grundkarta samt plankarta: Tillhandahållen av uppdragsgivaren.

Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Kulturlandskapet.

Redigering och layout: Zanna Friberg

Sökord: Kämpersvik, Bohuslän, stenbrott, torvtorkningsram, gränsmärke, hägnad, grotta, lichenometri

Kulturlandskapet

Ekelidsvägen 5

457 40 FJÄLLBACKA

www.kulturland.se

kontakt@kulturland.se

Innehåll

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Inledning	6
Syfte	6
Utredningsområdet	6
Tidigare undersökningar	6
Metod	9
Utredningsresultat	11
Schakt	11
Anläggningar	12
Fynd	12
Analysresultat	12
Lämningar	12
Lichenometri	12
Naturformationer	12
Tolkning och vidare åtgärder	14
Tolkning	14
Antikvarisk bedömning	17
Värdering av måluppfyllelsen	17
Förslag på ytterligare åtgärder	17
Källor	18
Bilagor	19
Bilaga 1. Schakt	20
Bilaga 2. Lämningar	22
Bilaga 3. Historiska kartor	29

Illustration 1. Kartan visar utredningsområdets belägenhet i utkanten av Kämpersvik. Källa Lantmäteriet.

Vik 1:105 och Vik 1:99 i Tanums socken och kommun, Västra Götalands län

Arkeologisk utredning

Stenbrott och torkram för brännторv från historisk tid

Sammanfattning

Kämpersvik Mark AB avser att ta fram en detaljplan för ny bebyggelse av ett 40-tal tomter, VA-anslutning och ny väg på Vikshöjden, inom fastigheterna Vik 1:105 och Vik 1:99, i utkanten av Kämpersvik i Tanums kommun. Länsstyrelsen har bedömt att en arkeologisk utredning behövs för att ta reda på om någon okänd fornlämning berörs och har gett Kulturlandskapet i uppdrag att utreda detta. Utredningen ska även omfatta fastställande av antikvarisk status för den tidigare kända lämningen L1967:3431 (Tanum 902:1).

Vid utredningen drogs 25 schakt med grävmaskin. Ett större och tre normalstora schakt drogs i kanten av en våtmark. Dessa genomsköts också med metalldetektor. Ett schakt togs upp i avsikt att frilägga en håll lämplig för hållristningar. Resterande schakt togs upp dels med tanke på jämn spridning över hela området och dels som en förtätning i ett lämpligt boplatsläge.

Hela området visade sig vara mycket stenrikt, med undantag av åkermarken i östra delen. Inga fynd eller anläggningar av förhistorisk karaktär påträffades.

Vid inventeringen registrerades tre hägnader i form av stengärdesgårdar och två gränsmärken, vilka inte befinner sig i aktuell gräns. Vidare registrerades fyra småindustriområden

bestående av mindre eller större stenbrott. I ett av dessa ingår även en spiralformad labyrint uppbyggd av skärersten från ett närliggande brott. Samtliga lämningar bedöms som övrig kulturhistorisk lämning.

Den tidigare registrerade lämningen L1967:3431 (Tanum 902:1) är i FMIS bedömd som en torkram för brännторv, men har tidigare också beskrivits som en grav i form av en stensättning. I syfte att bedöma dess antikvariska status rensades lämningen fram och dess sydvästra kvadrant torvades av. Bedömningen torkram kvarstår, liksom dess status som övrig kulturhistorisk lämning.

Tre naturformationer i form av två grottor/överhäng och en jättegryta finns inom området. Då de saknar känt namn eller tradition kan de dock inte registreras som kulturhistoriska lämningar.

Kulturlandskapet föreslår att hänsyn bör visas mot registrerade övriga kulturhistoriska lämningar i det fall exploateringsplanerna kvarstår. Särskilt gäller detta stenbrotten som ger området dess karaktär och är en viktig del av den lokala kulturhistorien. Önskan om hänsyn gäller även naturformationerna som kan ge ett upplevelsevärde värt att beakta.

Inledning

Syfte

Kämpersvik Mark AB avser att ta fram en detaljplan för ny bebyggelse av ett 40-tal tomter, VA-anslutning och ny väg på Vikshöjden, inom fastigheterna Vik 1:105 och Vik 1:99, i utkanten av Kämpersvik i Tanums kommun, *illustration 1 och 2*. Länsstyrelsen har utifrån topografi och fornlämningsbild bedömt att en arkeologisk utredning behövs för att ta reda på om någon okänd fornlämning berörs av det aktuella arbetsföretaget. Kulturlandskapet har fått i uppdrag att utreda detta. Förekommer lämningar med oklar antikvarisk bedömning ska de utredas så att antikvarisk status fastställs. Utredningen ska även omfatta fastställande av antikvarisk status för den tidigare kända lämningen L1967:3431 (Tanum 902:1), beskriven som torkram för brännatorv. En särskild hållristningsinventering ska också ingå i utredningen.

Utredningsområdet

Utredningsområdet är cirka 10 hektar stort och beläget i ett sadelläge mellan Vette Myersberget och Ekeberget, nordost om Kämpersvik, *illustration 2, 3 och 4*. I den västra delen finns ett våtmarksområde där ett mindre parti har vattenspegel, vilket går under benämningen Mellumdapen. Våtmarken omges i dagsläget av hyggesmark och sly- och buskvegetation. I norr och söder tar berg och hållmark över. Den östra delen av området, där den nya vägen planeras, består av tallskog följt av åkermark i östsluttning. Höjden över havet varierar mellan 15 meter i åkermarken upp till 60 meter i bergen.

Inom utredningsområdets nordvästra del finns det en tidigare känd övrig kulturhistorisk lämning, L1967:3431 (Tanum 902:1)¹, registrerad som torkram för brännatorv. Eventuellt är det

samma lämning som tidigare beskrivits som skyttekoja. I ett skede beskrevs den i fornminnesregistret istället som en grav i form av en stensättning.

I direkt anslutning och sydost om utredningsområdet finns hållristningslokalerna L1967:3274 och L1967:3031. Söder om ristningarna finns två boplatser registrerade, L1967:3677 och L1967:3873. Nedanför Ekeberget i söder finns olika typer av gravlämningar: två stensättningar, L1967:3588 och L1967:3589, en hög, L1967:2735, och en grav markerad med rest sten, L1967:2736. På Vette Myersberget, samlade runt Vette Myren, finns fornlämningsliknande lämningar, L1967:3348-3349 och L1967:3430, som troligen är torkramar i sten för brännatorv. På nästa bergsparti österut ligger en fornborg, L1967:2952. Nordväst om Vette Myersberget, i en torvmosse som tidigare utgjorde en del av Ejgdetjärnet, finns en fyndplats för en armband i guld- och silverblandning, L1967:3805, och längre åt sydväst i samma mosse finns en fyndplats för en flintdolk, L1967:4747. I närområdet förekommer även by- och gårdstomter, L1967:3676 och L1967:3740.²

Tidigare undersökningar

Inom utredningsområdet har det inte tidigare förekommit några arkeologiska undersökningar. Däremot gjorde Bohusläns museum en förundersökning 2011 i anslutning till gravhögen L1967:2735, nedanför Ekeberget.³ Det framkom flera anläggningar i de upptagna schakten; en kokgrop, en härd, en stor avfallsgrop och ett stolphål. Enligt rapporten anmäldes anläggningarna som fasta fornlämningar till FMIS, men där finns de inte registrerade. Bohusläns museum hade dessförinnan genomfört en utredning av ett större område söder om Ekeberget, men inga nya fornlämningar framkom vid denna.⁴

¹ I fortsättningen anges endast Riksantikvarieämbetets nya system med lämningsnummer utan angivande av socken (Fornreg nr). Inte för att vi anser att det är ett bättre system, utan för att alla nyregistrerade lämningar endast får detta nummer och det blir krångligt att ange båda numren för de tidigare kända lämningarna.

² FMIS, Fornreg

³ Claesson 2012

⁴ Falkenström 2007

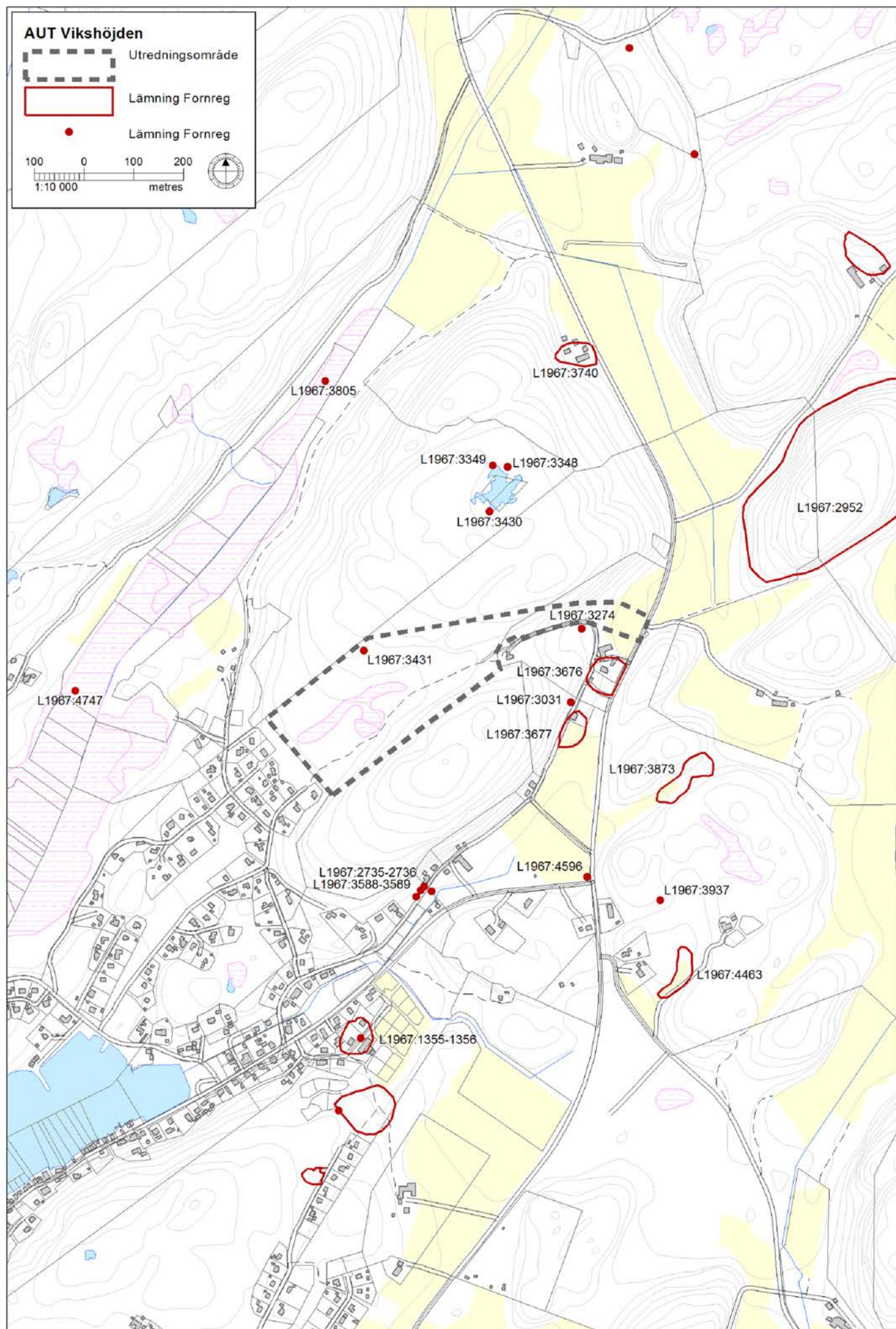

Illustration 2. Karta över utredningsområdet och fornlämningar i närområdet. Källa Lantmäteriet.

Metod

Inför fältarbetet utfördes kart- och arkivstudier för att se hur området utnyttjats under historisk tid. Landsarkivet i Göteborg besöktes, och delar av arkivet tillhörande Kullgrens Enka studerades.

Hela området inventerades av fältpersonalen som bestod av Andreas Toreld, Anton Larsson och Stig Swedberg. En särskild riktad hållristningsinventering utfördes av Andreas Toreld.

Schakt togs upp på lämpliga ytor med hjälp av larvgående grävmaskin. Schaktningen utfördes skiktvis. Fynd och anläggningar eftersöktes genom handrensning. Schakten förlades dels med tanke på jämn spridning över hela området och dels som förtätning i lämpliga boplatslägen. I våtmarksområdet togs schakt upp för att efteröka om förhistoriska aktiviteter förekommit i

anslutning till våtmarken. Dessa schakt undersöktes även med metalldetektor med tanke på eventuella offernedläggelser. I de fall hållar som ansågs lämpliga för hållristningar var jordtäckta, grävdes de fram med maskin och sopades sedan rena med sopkvast.

Den tidigare kända lämningen L1967:3431 rensades från vegetation i sin helhet och dess sydvästra kvadrant torvades av.

Ett sätt att snabbt få en grov datering av lämningar i sten är genom *lichenometri*, det vill säga man mäter långlivade lavars diameter och får på så vis ett mått på deras ålder.⁵ Denna metod provades i fält inom lämningen L2018:1331.

Lämningar och schakt mättes in med RTK-GPS, beskrevs och fotograferades. Lagerföljden i schakt dokumenterades med beskrivning och fotografi.

5 Toreld 1990

Illustration 4. Utsikt över den centrala delen av utredningsområdet. Nedanför berget som Andreas står på syns mycket klappersten. Foto mot norr.

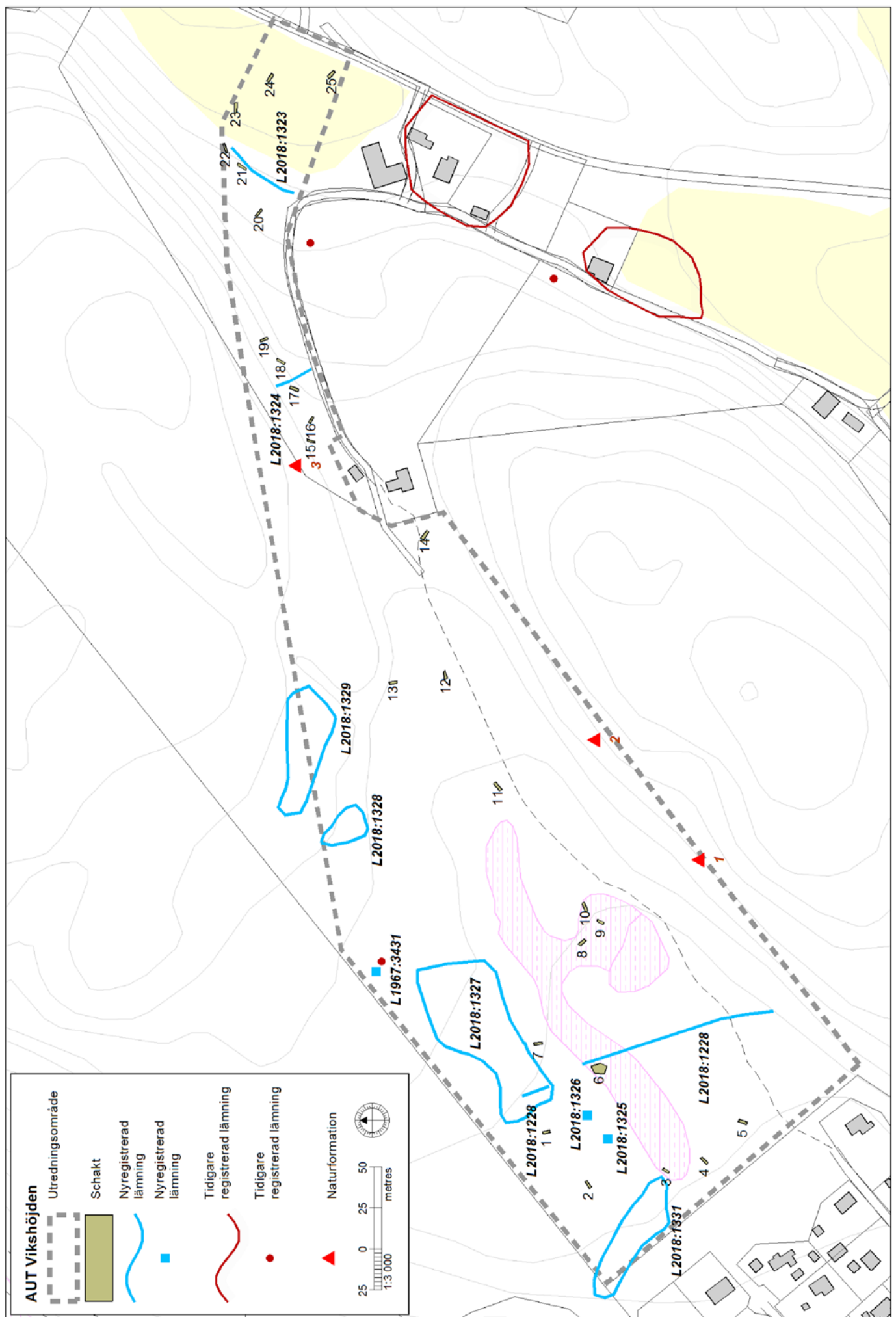

Illustration 5. Kartan visar resultaten från utredningen med upptagna schakt och registrerade lämningar, liksom läget för de naturformationer som nämns i texten. Källa Lantmäteriet.

Utredningsresultat

Vid utredningen inventerades hela området och 25 schakt togs upp med grävmaskin. Hela området visade sig vara mycket stenrikt, med undantag av åkermarken i östra delen. Inga fynd eller anläggningar av förhistorisk karaktär påträffades. Nio övriga kulturhistoriska lämningar registrerades.

Schakt

Inom utredningsområdet togs 25 schakt upp med grävmaskin, *illustration 5 och bilaga 1*.

Ett större och tre normalstora schakt drogs i kanten av våtmarken (nr 6 och 8-10). Dessa genomsöktes också med metalldetektor utan att några fynd påträffades, *omslagsbild framsida*. Jordarten i schakten utgjordes av enbart torv eller av torv med inslag av större eller mindre stenar. Schakten vattenfylldes ofta snabbt. Det samma gällde de tre schakt som togs upp sydväst om och nedanför den egentliga våtmarken (nr 3-5).

Ett schakt togs upp i avsikt att frilägga en häll som ansågs lämplig för hällristningar (nr 22), *illustration 6*. Hällen var mycket jämn och slät med tydliga isräfflor, men utan några ristningar. Det var den enda berghäll inom området som påträffades i ett liknande läge som den tidigare kända lokalen L1967:3274.

Resterande schakt togs dels med tanke på jämn spridning över hela området och dels som en förtätning i vad som ansågs vara ett lämpligt boplatsläge (nr 15-19). Hela området visade sig dock vara mycket stenrikt, med undantag för åkermarken i östra delen. En del av stenen var synligt som klapperstensfält ovan mark, och därför togs inga schakt upp där, *illustration 4*. Även de schakt som togs upp på en avsats i östsluttning med tallskog, vilken först såg lämplig ut som boplatsläge, visade sig domineras av rundade mindre stenar, *illustration 7*. Den steniga terrängen skulle kunna vara en förklaring till att varken anläggningar eller fynd påträffades här. Lägre i terrängen, i den tidigare ängs- och åkermarken, övergick jordarten till att domineras av

Illustration 6. Schakt 22 togs upp för att ta fram en häll som ansågs lämplig för hällristningar. Inga hällristningar framkom dock. Foto mot öst.

lera eller siltig lera. I ett schakt (nr 24) utgjordes jordarten däremot något överraskande av sand. Detta schakt grävdes djupare än andra; ner till 0,9 meters djup, *illustration 12*. Det understa lagret var betydligt mörkare än ovanliggande. Inget tyder dock på att det var något annat än naturligt. De nedgrävningar som var synliga i åkermarkens schakt var från sentida dikning. De enda fynd som gjordes var av sentida glas och tegel i matjorden.

Anläggningar

Inga anläggningar påträffades i schakten.

Fynd

De enda fynd som påträffades var enstaka sentida inslag av glas och tegel i åkermarkens matjord. Inga fynd tillvaratogs.

Analysresultat

Inga naturvetenskapliga analyser har utförts, se dock avsnittet om *lichenometri* nedan.

Lämningar

Som ett resultat av utredningen har nio nya lämningar registrerats, *illustration 5 och bilaga 2*. Vid inventeringen registrerades tre hägnader i form av stengärdesgårdar, L2018:1228 och L2018:1323-1324, och två gränsmärken, L2018:1325-1326, vilka inte befinner sig i aktuell gräns. Vidare registrerades fyra småindustriområden, L2018:1327-1329 och L2018:1331 bestående av 16 mindre eller större stenbrott, *illustration 13*. I ett av dessa ingår även en spiralformad labyrint i nio varv, uppbyggd av skärvsten från ett närliggande stenbrott, *illustration 14*. Samtliga lämningar bedöms som *övrig kulturhistorisk lämning*.

Den tidigare registrerade lämningen L1967:3431 (Tanum 902:1) är i FMIS bedömd som en torkram för bränntorv, men har tidigare också beskrivits som en grav i form av en stensättning. Vid vårt första besök på platsen var lämningen överväxt med enbuskar och ljung, *illustration 8*. Det var svårt att avgöra hur den var uppbyggd och om det eventuellt kunde röra sig om en grav eller inte. I syfte att bedöma dess antikvariska status rensades hela lämningen från vegetation och dess sydvästra kvadrant

torvades av, *illustration 9*. Det stod därefter klart att lämningen utgjordes av en rund stenkrets, 5 meter i diameter och cirka 0,4 meter hög. Den var uppbyggd av naturligt kantiga stenar som var 0,2-0,6 meter stora. I den avtorvade kvadranten framgick att det innanför stenkretsen endast fanns ett 0,05-0,2 meter tjockt torvlager, direkt ovanpå berghällen. Man kan förmoda att en del stenar har rasat ner från stenkretsen och att denna ursprungligen varit både högre och mer välformad. Någon öppning i stenkretsen kunde inte ses. Bedömningen torkram kvarstår, liksom dess status som *övrig kulturhistorisk lämning*.

Lichenometri

Metoden provades inom lämningen L2018:1331, småindustriområde. Det största exemplaret av gulgrön kartlav (*Rhizocarpon geographicum*) som påträffades var på en brottyta inom tåkten KUL nr 19 (se *bilaga 2*). Lavkroppen hade en diameter på 3,9 cm, *illustration 18*. Enligt en lokalt framtagen tillväxtkurva för arten motsvarar detta en ålder på cirka 105 år, *illustration 19*.

Naturformationer

Tre naturformationer i form av två grottor/överhäng och en jättegyta finns inom området, *illustration 5*. Då naturformationerna saknar känt namn eller tradition kan de dock inte registreras som kulturhistoriska lämningar och har heller inte registrerats i FMIS.

Nummer 1 är ett grottliknande överhäng som är cirka 3 meter djupt och 5 meter brett. Det är helt torrt under överhängen och det finns en lämplig hylla att sitta på om man vill slå sig ner och se på utsikten över havet, *illustration 10*.

Nummer 2 är ett grottliknande utrymme med ståhöjd, cirka 2 x 4 meter stort, bildat genom att ett större stenblock lossnat från bergväggen. Någon, troligen barn, har staplat upp stenar i en halvcirkelformad krets i den torra delen av grottan.

Nummer 3 är en cirka 2 meter djup jättegyta. Den har en öppning i den östra väggen och blir därför aldrig vattenfylld. I närområdet finns flera rundade formationer i berget som bildats av den smältande inlandsisen.

Illustration 7. Schakt 17 togs upp i tallskogen på vad som först såg ut som ett lämpligt boplatsläge, men det visade sig vara mycket stenrikt även här. Bakom schaktet syns den nyregistrerade stengärdesgården L2018:1324. Foto mot öst.

Illustration 8. Stig och Andreas vid den tidigare registrerade lämningen L1967:3431 innan framrensning. Foto mot norr.

Tolkning och vidare åtgärder

Tolkning

Det historiska kartmaterialet visar att utredningsområdet till största del utgjort utmark under historisk tid, *bilaga 3*.⁶ Antagligen har området varit för stenigt för att kunna nyttjas till något annat. Det är bara den östra delen som nyttjats till åker- och ängsmark, såväl i modern tid som under de senaste århundradena. Inga byggnader i form av torp eller liknande tycks heller ha uppförts inom utredningsområdet.

De registrerade stengärdesgårdarna L2018:1323-1324 ligger på Laga Skifteskartan från 1839 inom inägorna till den norra gården på Vik. De motsvarar sträckningen mot den gamla landsvägen respektive mot utmarken i väster, *illustration 11*. Stengärdesgården L2018:1228 ligger på samma karta inom utmarken och sammanfaller med en linje som markerar någon form av hägnad. Det tycks inte ha gått någon gräns i området som motsvarar stengärdesgårdarnas sträckning.

De båda gränsmärkena L2018:1325-1326 motsvaras av gränsen som tillkom mellan gårdarna

vid laga skifte, *illustration 11*. Gränsen var fortfarande aktuell på den ekonomiska kartan från 1938, men är borttagen på kartan från 1977.⁷ Det ena gränsmärket, L2018:1325, består av en samling med åtta stenar, *illustration 15*. Det andra, och troligen något yngre märket, utgörs av en rest huggen sten med en inristad kvadrat på toppen.

Stenbrotten inom området kan beskrivas som små till medelstora. Några brott av storbrottstyp är det inte frågan om. I de större brotten finns högar av skrot-, avfall- och skärvsten, och det verkar mest vara gatsten som producerats, *illustration 16*. Det finns ofta spår av både bredkil, rundkil och remmare, *omslagsbild baksida*. I de mindre brotten är det oftast enstaka block som tagits ut. I ett av brotten finns en svängd brottyta som kan vara från uttag av kantsten eller möjligen kvarnsten, *illustration 17*. Exakt hur gamla stenbrotten är vet vi inte. Men vi vet att det bedrivits stenhuggeri i Kämpersvik åtminstone sedan 1880-talet och att hela samhället sedan vuxit fram som en konsekvens av denna industri.⁸ De bevarade arrendekontrakt som vi funnit gällande stenhuggeriverksamhet på gårdarna i Vik,

6 Lantmäteriet 1694, 1842

7 Lantmäteriet 1938, 1977

8 Östlund m fl 2008

Illustration 9. Lämningen L1967:3431 efter framrensning. Den runda stenkretsen bedöms som en torkram för bränttorv. I bakgrunden syns en liten våtmark vilken kan fungerat som torvtäkt. Foto mot öst.

var giltiga under perioden 1900-1934.⁹

Ett sätt att snabbt få en grov datering av lämningar i sten är genom *lichenometri*, det vill säga man mäter långlivade lavars diameter och får på så vis ett mått på deras ålder.¹⁰ Denna metod provades i fält inom lämningen L2018:1331. Det största exemplaret av gulgrön kartlav (*Rhizocarpon geographicum*) påträffades på en brottyta inom tälten KUL nr 19, se bilaga 2 och illustration 13. Lavkroppen hade en diameter på 3,9 cm, illustration 18. Enligt en lokalt framtagen tillväxtkurva för arten motsvarar det en ålder på cirka 105 år, illustration 19. Laven har alltså vuxit på platsen sedan omkring år 1913. Den gulgröna kartlaven brukar vara en mycket tidig kolonisator på berg som kommit i dagen. Dateringen förutsätter att bergytan varit fortsatt fri från annan vegetation som kan skugga växtplatsen. Lavdatering skall alltid ses som en minimal datering av en lämning, men dateringen av det aktuella stenbrottet förefaller iallafall vara rimlig.

Den labyrint som finns inom L2018:1331 är uppbyggd av skärvsten från ett närliggande stenbrott. Labyrinten är alltså inte äldre än stenbrotten och möjligheten finns att de är samtida. Troligare är dock att den uppförts längre fram i tiden, kanske när sommarstugorna började etableras i området. Det finns säkerligen någon person som vet svaret på detta, men vi har inte lyckats få fram det genom de ordsbor vi tillfrågat. Det kan nämnas att de närmast kända labyrinterna ligger på Stora Måholmen, cirka 5 kilometer västerut. Den äldsta av dessa, L1967:3646, visade sig ha byggts av två semesterfirande 11-åriga pojkar år 1974. Därefter har andra labyrinter uppförts på ön inspirerade av den första. Kanske har även den i Kämpersvik tillkommit på liknande vis.

Torkram för brännatorv

Den tidigare registrerade lämningen L1967:3431 är i FMIS beskriven som *torkram för brännatorv*. Bedömningen gjordes av Claes Varenus vid Riksantikvarieämbetets inventering 1977. Tidigare hade lämningen beskrivits som både stensättning och plats för skyttekoja. Var Varenus fått uppgiften om att runda stenkretsar

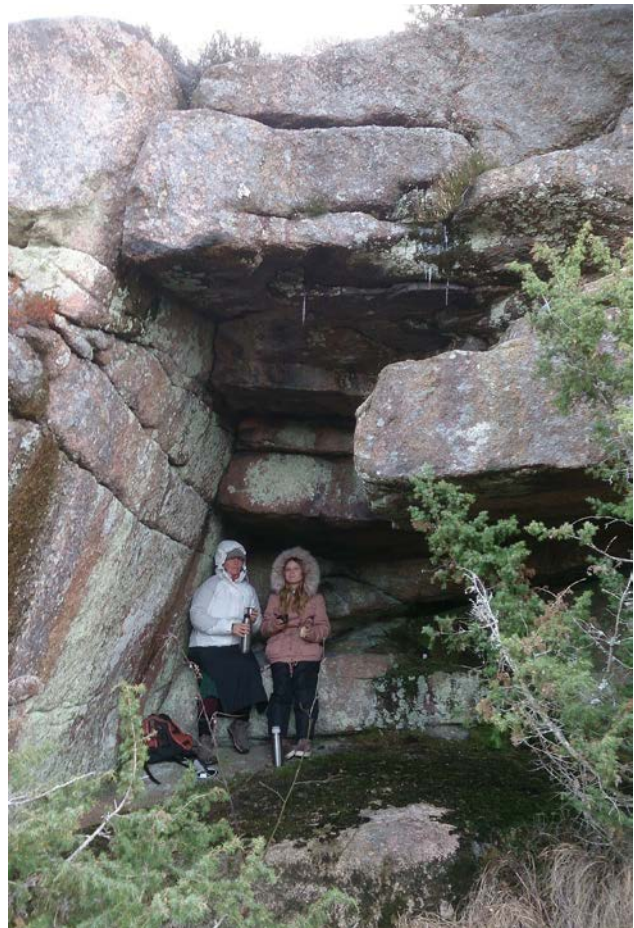

Illustration 10. Ett grotliknande överhäng är en fin plats för fika med havsutsikt. Foto mot sydöst.

skulle ha använts som torkramar för torv vet vi inte, och trots efterforskningar har vi inte lyckats få klarhet i detta.. De enda andra lämningar i FMIS som benämns med samma term ligger också de i Tanums socken och är bedömda av Varenus. De närmaste ligger vid Vettemyren, L1967:3348-3349 och L1967:3430. Däremot förekommer termerna *torvlada* och *torvhus* på åtskilliga platser runt om i Sverige, inte minst i Bohuslän. De är dock alltid fyrkantiga och har i regel högre stenvägar.¹¹

Några nyligen registrerade lämningar (L1959:2159) inom Tjurepannans naturreservat i Tanums socken, består dock av två liknande runda stenkretsar och en tillhörande väg. Stenkretsarna är 3-4 meter i diameter och 0,3-0,65 meter höga samt saknar ingång. Lämningarna har av Linnea Nordell på Bohuslänns museum bedömts som torvtorkningsplatser, utan att hon då kände till Varenus begrepp torkram.¹² Motiveringen till

9 Landsarkivet i Göteborg

10 Toreld 1990

11 Molander 2012:101-106

12 Muntligen Nordell 2019

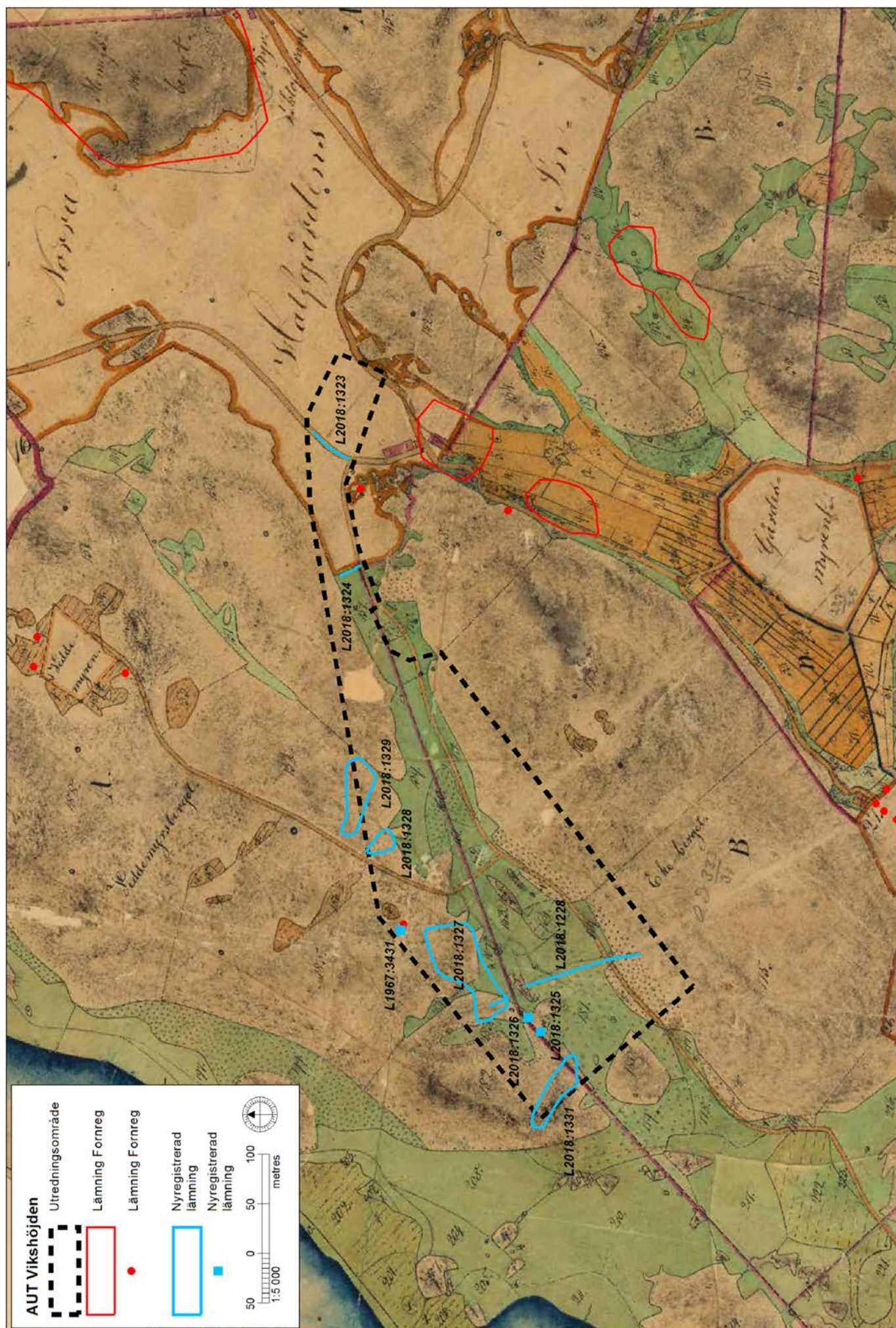

Illustration 11. Registrerade lämningar inlagda på utsnitt av Laga Skifteskarta från 1839.

Nordells bedömning är att lämningarna ligger cirka 20 meter från en myr som enligt en Laga Skifteskarta skulle brukas samfällt för torvtäkt och att samfälligheten gällde även intilliggande torvtorkningsplatser och vägar för transport. Att de runda stenkretsarna har med torkning av bränntorv att göra verkar därmed högst troligt, men hur torkningen i dessa gått till och om det endast är en lokal företeelse i kustnära lägen vet vi inte.

Torvhanteringen i Bohuslän har enligt beskrivningar från tidigt 1900-tal gått till så att den ältade torvmassan först breddes ut i ett 10 cm tjockt lager på en jämn yta. Innan torkningen ristades cirka 20x20 cm stora rutor i massan. När torven torkat så den kunde brytas sönder placerades rutorna först på högkant i rader och sedan staplades de i stackar (på dialekt "kulor") för sluttorkning. Därefter bars torven in i torvladorna.¹³ Nordell tänker sig att det är de runda stackarna som placerats inom stenkretsarna.

Vi har trots förfrågan i Tanums Hembygdsförening och genom andra orsbor inte kunnat komma närmare i frågan. Dateringen av lämningen blir därmed svår. Eftersom man inte använt huggen sten i konstruktionen kan vi utgå från att den är äldre än de intilliggande stenbrotten. Enligt Laga Skifteskartan från 1839, *illustration 21*, bedrevs det torvtäkt i Veddemymren vid tillfället, och en väg dit är markerad. Även den lilla våtmarken intill L1967:3431 är utritad men inte beskriven närmare. Torvtäkt för bränntorv har dock bedrivits sedan mycket länge i de skogsfattiga delarna av Bohuslän. Att man eldade med torv i Tanums socken nämns till exempel av Pehr Kalm vid hans resa 1742. Kalms beskrivning av torvhanteringen är snarlik med den från det tidiga 1900-talet. När han reser i skärgården utanför dagens Kämpersvik ser han överallt på bergen uppstaplade runda stackar med bränntorv från små bergsmyrar. De runda stackarna har lodräta sidor upp till en famns höjd, för att därefter gå ihop i en trubbig kon.¹⁴

Antikvarisk bedömning

Som ett resultat av utredningen har nio nya

lämningar registrerats. Samtliga lämningar bedöms som *övrig kulturhistorisk lämning*. Dessa utgörs av tre hägnader i form av stengärdesgårdar och två gränsmärken, vilka inte befinner sig i aktuell gräns. Vidare registrerades fyra småindustriområden bestående av mindre eller större stenbrott. I ett av dessa ingår även en spiralformad labyrinth uppbyggd av skärvsten från ett närliggande brott.

Bedömningen av den tidigare kända lämningen L1967:3431 som torkkram för bränntorv kvarstår, liksom dess status som *övrig kulturhistorisk lämning*.

Tre naturformationer i form av två grottor/överhäng och en jättegryta finns inom området. Då de saknar känt namn eller tradition kan de dock inte registreras som kulturhistoriska lämningar.

Värdering av måluppfyllelsen

Syftet med utredningen var att ta reda på om någon okänd fornlämning fanns inom området, samt fastslå dessa eventuella lämningars antikvariska status. Dessutom skulle den antikvariska statusen för den tidigare kända lämningen L1967:3431 fastställas. Kulturlandskapet gör bedömningen att dessa mål uppnåtts vid denna utredning.

Förslag på ytterligare åtgärder

Kulturlandskapet anser inte att några ytterligare antikvariska åtgärder krävs. Kulturlandskapet föreslår dock att hänsyn bör visas mot registrerade övriga kulturhistoriska lämningar i det fall exploateringsplanerna kvarstår. Särskilt gäller detta stenbrotten som ger området dess karaktär och är en viktig del av den lokala kulturhistorien. Önskan om hänsyn gäller även naturformationerna som kan ge ett upplevelsevärde värt att beakta.

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap i Kulturmiljölagen (KML) och genom miljöbalkens generella hänsynsregler, där stor vikt läggs vid hänsyn till kulturlämningar och kulturmiljöer. Ansökan om ingrepp i lämningar lämnas till länsstyrelsen.

13 Molander 2012:101-106

14 Krantz (red) 1960:106

Källor

Litteratur

Claesson, Pia	2012	<i>Grav- och boplatssområde i Kämperöd. Arkeologisk förundersökning. Tanum 758:4, Kämperöd 1:2, Tanums socken och kommun. Bohusläns museum Rapport 2012:29.</i>
Falkenström, Per	2007	<i>Kämpersviks hamn. Arkeologisk utredning Tanum-Kämperöd 1:3 och Kämpersvik 1:2, Tanum socken, Tanum kommun. Bohusläns museum Rapport 2007:12.</i>
Krantz, Claes (red)	1960	<i>Pehr Kalms Västgöta och Bohuslänska resa 1742.</i>
Molander, Leif	2012	<i>Något om utmarkens betydelse för allmogen.</i>
Toreld, Andreas	1990	<i>Lichenometri i norra Bohuslän. Opublicerat specialarbete i biologi på Naturvetenskaplig linje, Östraboskolan i Uddevalla.</i>
Östlund, Annika; Swedberg, Stig; Wingård, Cecilia; Olsson, Lillemor; Jerer, Conny	2008	<i>Granitindustri – En förstudie om kulturresevat för stenindustrin i Västra Götaland. Rio Kulturkooperativ. Kulturhistorisk rapport nummer 25.</i>

Digitala källor

FMIS	Fornsök, http://www.fmis.raa.se
Fornreg	https://app.raa.se

Muntliga källor

Linnea Nordell	2019	Telefonsamtal 2019-01-23
----------------	------	--------------------------

Kartor

Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv	1694	Tanums socken Ejgde nr 1-2, Geometrisk avmätning
Lantmäteriet, Lantmäterimyndigheternas arkiv	1842	14-TAN-277, Hemmansklyvning, Laga skifte
Lantmäteriet, Rikets allmänna kartverks arkiv	1938	Fjällbacka J131-75NV, Ekonomiska kartan
Lantmäteriet, Rikets allmänna kartverks arkiv	1977	Kämpersvik J133-9A2h78, Ekonomiska kartan

Arkiv

Landsarkivet i Göteborg	Kullgrens Enka - GLA/Coo37:01. Volym F3:1-30 Kontrakt.
-------------------------	--

Bilagor

Bilaga 1. Schakt

Bilaga 2. Lämningar

Bilaga 3. Historiska kartor

Bilaga 1. Schakt

Nr	Längd (m)	Djup (m)	Markslag	Jordart	Lager	Kommentar
1	5	0,1	Hyggesmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10-klappersten med sand.	Mycket stenigt.
2	5	0,1	Hyggesmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10-klappersten med inslag av sand.	Mycket stenigt.
3	5	0,1	Hyggesmark/Våtmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10- sten med torv.	Stenigt och blött.
4	5	0,1	Hyggesmark/Våtmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10- sten med torv.	Stora stenar och mycket blött.
5	5	0,05-0,1	Hyggesmark/Våtmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10- sten med torv.	Berg synligt i N, stora stenar och mycket blött.
6	8	0,1	Våtmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10- stenig torv.	Schakt 5x8 m nedanför berg, stora stenar och ganska blött, metalldetekterat.
7	5	0,1	Hyggesmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10-klappersten med inslag av sand.	Små rundade stenar, torrt.
8	5	0,1-0,2	Våtmark	Torv	0-0,10 förna; 0,10-0,20 torv.	Berg i N, mycket blött, metalldetekterat.
9	5	0,2-0,3	Våtmark	Torv	0-0,30 torv.	Mycket blött, metalldetekterat.
10	6	0,1-0,2	Hyggesmark/Våtmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10-0,20 grusig klappersten.	Stor sten i NO, ganska blött, metalldetekterat.
11	5	0,1	Hyggesmark	Morän	0-0,05 förna; 0,05-0,10 grusig klappersten.	Små rundade stenar, torrt.
12	5	0,3	Hyggesmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10-0,30 stenig sand.	Mycket rundade småsten, torrt.
13	5	0,3	Hyggesmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10-0,30 stenig sand.	Mycket rundade småsten, torrt.
14	5	0,3	Hyggesmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10-0,30 stenig sand.	Mycket rundade småsten, torrt.
15	5	0,4	Hyggesmark	Morän	0-0,10 förna; 0,10-0,35 mörkbrun stenig sand; 0,35-0,40 rödbrun stenig sand.	Mycket rundade småsten,torrt.
16	5	0,4	Skog	Morän	0-0,10 förna; 0,10-0,35 mörkbrun stenig finsand; 0,35-0,40 rödbrun stenig finsand.	Stenigare i övre V delen, torr sluttning.
17	5	0,4	Skog	Morän	0-0,10 förna; 0,10-0,35 humös stenig sand; 0,35-0,40 brun stenig sand.	Mycket rundade småsten, torrt.
18	5	0,4	Skog	Morän	0-0,10 förna; 0,10-0,35 mörkbrun stenig sand; 0,35-0,40 brun stenig sand.	Mycket rundade småsten, torr avsats vid berg, schakt SV-NO.
19	5	0,2-0,4	Skog	Morän	0-0,10 förna; 0,10-0,40 mörkbrun stenig sand.	Mycket rundade småsten och flera block, torr avsats nedanför berg, schakt SV-NO.

Nr	Längd (m)	Djup (m)	Markslag	Jordart	Lager	Kommentar
20	5	0,3	Bete	Lera	0-0,05 grästorv; 0,05-0,30 ljubrun siltig lera.	Lerig sluttning.
21	5	0,3	Bete	Lera	0-0,05 grästorv; 0,05-0,30 ljubrun lera.	Lerig sluttning.
22	5	0-0,5	Skog	Berg	0-0,50 lera på berghäll.	Berghäll lämplig för ristningar.
23	5	0,4-0,5	Åker	Siltig lera	0-0,20 matjord; 0,20-0,30 mörkbrun humös sand, 0,30-0,50 ljusbrun siltig lera.	Inslag av kol o buteljglas. Täckdike i riktning SV-NO.
24	5	0,8-0,9	Åker	Sand	0-0,30 matjord; 0,30-0,60 ljubrun sand; 0,60-0,90 mörkbrun flamig sand.	Tegel i matjord. Djupt schakt, men torrt.
25	5	0,5-0,75	Åker	Siltig lera	0-0,30 matjord; 0,30-0,50 mörkbrun siltig lera; 0,50-0,70 ljusbrun siltig lera; 0,70-0,75 gulbrun lera.	Sentida nedgrävning i NV-del.

Illustration 12. Anton mäter södra profilväggen i schakt 24. Det undre mörkare lagret bedömdes vara naturligt avsatt.

Bilaga 2. Lämningar

KUL nr	Fornreg nr	Lämnings- typ	Egenskaps- värde	Längd (m)	Bredd (m)	Djup/ höjd (m)	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Grad av skada	Undersöknings- status	Oriente- ring	Terräng	Vegetation
1	L2018:1228	Hägnad	Stenmur	160	0,5	0,6	Hägnad i form av stengärdesgård, bestående av två delar, den S120 m lång, den N16 m lång. Uppbyggd av natursten i 2-3 lager. Delvis lämning raserad. Ej i aktuell gräns.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	N-S	Dalgång, hyggesmark	Beväxt med buskar
2	-	Brott/täkt	ingår i 23/ L2018:1327	3	2	0,5	Brottyta i 1 nivå, bredkilshål, lite avfallssten.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	-	Dalgång, hyggesmark	Beväxt med ris
3	-	Brott/täkt	ingår i 23/ L2018:1327	7	7	1,2	Brottyta i 2 nivåer, rundkil och 1 borrhål.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	-	Sluttning, hällmark	Ej beväxt
4	-	Brott/täkt	ingår i 23/ L2018:1327	5	3	0,5	Brottyta i 1 nivå, rundkil och bredkil. Kan fortsätta under ris i O.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	NV-SO	Sluttning, hällmark	Beväxt med ris
5	-	Brott/täkt	ingår i 23/ L2018:1327	5	4	0,7	Brottyta i 1 nivå, bredkil o rundkil i naturliga sprickor, skrot-, skärv- o avfallsten.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	NO-SV	Sluttning, hällmark	Beväxt med ris
6	-	Brott/täkt	ingår i 24/ L2018:1328	3	2	0,3	Brottyta i 1 nivå, rundkilshål, uttag av ett block med i svängd form, ev kantsten.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	NO-SV	Sluttning, hällmark	Beväxt med ris
7	-	Brott/täkt	ingår i 25/ L2018:1329	17	12	1	Brottyta i 1 nivå, remmare o bredkil. Hög med avfallssten 6x3 m centralt i brottet. Svårbedömd pga växtlighet.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	N-S	Sluttning, hällmark	Trädbevuxen
8	-	Brott/täkt	ingår i 24/ L2018:1328	5	2	1,8	Brottyta i 2 nivåer, rundkilshål. Några uttagna block nedanför brottet.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	V-O	Sluttning, hällmark	Beväxt med ris
9	L2018:1323	Hägnad	Stenmur	47	0,5	0,5	Hägnad i form av stengärdesgård, uppbyggd av natursten i 2-3 lager. Ej i aktuell gräns.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	SV-NO	Sluttning, skog	Trädbevuxen
10	L2018:1324	Hägnad	Stenmur	24	0,5	0,6	Hägnad i form av stengärdesgård, uppbyggd av natursten i 2-3 lager. Ej i aktuell gräns.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	SO-NV	Sluttning, skog	Beväxt med buskar
11	-	Brott/täkt	ingår i 25/ L2018:1329	30	20	3	Stort stenbrott i flera nivåer, 4 högar m skrot-, avfall- o skänvsten, remmare, kasserad knott. Svårbedömd pga växtlighet.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	N-S	Sluttning, hällmark	Trädbevuxen

KUL nr	Fornreg nr	Lämnings- typ	Egenskaps- värde	Längd (m)	Bredd (m)	Djup / Beskrivning höjd (m)	Antikvarisk bedömning	Grad av skada	Undersöknings- status	Oriente- ring	Terräng	Vegetation
12	-	Brott/täkt	ingår i 24 / L2018:1328	4	0,8	1	Brottyta i 1 nivå, rundkilshål. lämning	Ej skadad	Ej undersökt	V-O	Sluttning, hällmark	Ej beväxt
13	-	Brott/täkt	ingår i 23 / L2018:1327	4	2	1	Brottyta i 1 nivå, rundkilshål. lämning	Ej skadad	Ej undersökt	NO-SV	Sluttning, hällmark	Ej beväxt
14	-	Brott/täkt	ingår i 23 / L2018:1327	4	3	0,5	Brottyta i 1 nivå, rundkilshål. lämning	Ej skadad	Ej undersökt	V-O	Sluttning, hällmark	Beväxt med buskar
15	-	Brott/täkt	ingår i 23 / L2018:1327	4	1,5	0,8	Brottyta i 1 nivå, remmare o rundkil. lämning	Ej skadad	Ej undersökt	NV-SO	Sluttning, hällmark	Beväxt med buskar
16	L2018:1325	Gränsmärke	-	0,8	0,8	0,6	Gränsmarkering bestående av 8 stenar, 0,6- 0,2 m stora, varav 1 med rundkilshål. Ej i aktuell gräns.	Ej skadad	Ej undersökt	-	Sluttning, hällmark	Ej beväxt
17	-	Brott/täkt	ingår i 26 / L2018:1331	8	7	0,8	Brottyta i 1 nivå, bredkil o remmare, skrot-, avfall- o skärvsten. Smågatsten.	Ej skadad	Ej undersökt	N-S	Krön, hällmark	Beväxt med buskar
18	-	Brott/täkt	ingår i 26 / L2018:1331	5	4	0,7	Brottyta i 1 nivå, bredkil, skrotsten.	Ej skadad	Ej undersökt	N-S	Krön, hällmark	Beväxt med buskar
19	-	Brott/täkt	ingår i 26 / L2018:1331	13	13	0,6	Brottyta i 1 nivå, bredkil, skrot-, avfall- o skärvsten. Gatsten.	Ej skadad	Ej undersökt	-	Sluttning, hällmark	Beväxt med buskar
20	L2018:1326	Gränsmärke	-	0,2	0,2	0,4	Rest huggen sten med inhuggen kvadrat på toppen. Ej i aktuell gräns.	Ej skadad	Ej undersökt	-	Sänka, hyggesmark	Beväxt med ris
21	-	Brott/täkt	ingår i 26 / L2018:1331	9	7	0,5	Brottyta i 1 nivå, remmare o bredkil, avfall-, skrot- o skärvsten. Gatsten.	Ej skadad	Ej undersökt	NO-SV	Krön, hällmark	Ej beväxt
22	-	Övrigt	ingår i 26 / L2018:1331	13	13	0	Labyrint av huggen sten. Spiralform, 9 varv, öppning mot S, uppbyggd av skärvsten och kasserad gatsten 0,1-0,3 m st, intill stenbrott. Stenar flyttade, särskilt yttre varven.	Åverkan	Ej undersökt	-	Krön, hällmark	Ej beväxt

KUL nr	Fornreg nr	Lämnings- typ	Egenskaps- värde	Längd (m)	Bredd (m)	Djup / höjd (m)	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Grad av skada	Undersöknings- status	Oriente- ring	Terräng	Vegetation
23	L2018:1327	Småindustri- område	Brott/täkt, granit	100	45	1,2	Småindustriområde bestående av 7 mindre stenbrott (2, 3, 4, 5, 13, 14, 15).	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	NO-SV	Sluttning- dalgång, hällmark- hyggesmark	Ej beväxt, eller beväxt med ris eller buskar
24	L2018:1328	Småindustri- område	Brott/täkt, granit	28	20	1,8	Småindustriområde bestående av 3 små stenbrott (6, 8, 12).	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	NV-SO	Sluttning, hällmark	Ej beväxt, eller beväxt med ris
25	L2018:1329	Småindustri- område	Brott/täkt, granit	80	30	3	Småindustriområde bestående av 2 större stenbrott (7, 11).	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	V-O	Sluttning, hällmark	Trädbevuxen
26	L2018:1331	Småindustri- område	Brott/täkt, granit	75	20	0,8	Småindustriområde bestående av 4 större stenbrott och en spiralformad labyrint (17, 18, 19, 21, 22).	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	NV-SO	Krön- sluttning, hällmark	Beväxt med buskar eller ej beväxt
-	L1967:3431	Övrigt	Torvtork- ningsram	5	5	0,4	RAÄnr Tanum 902:1. Rund stenkrets bestående av 0,2-0,6 m stora stenar, inuti dessa ett torvlager, 0,05-0,2 m, på berg. SV kvadranten avtorvad. Belägen 8 m V om liten torvmosse.	Övrig kultur- historisk lämning	Ej skadad	Ej undersökt	-	Krön, hällmark	Övertorvad

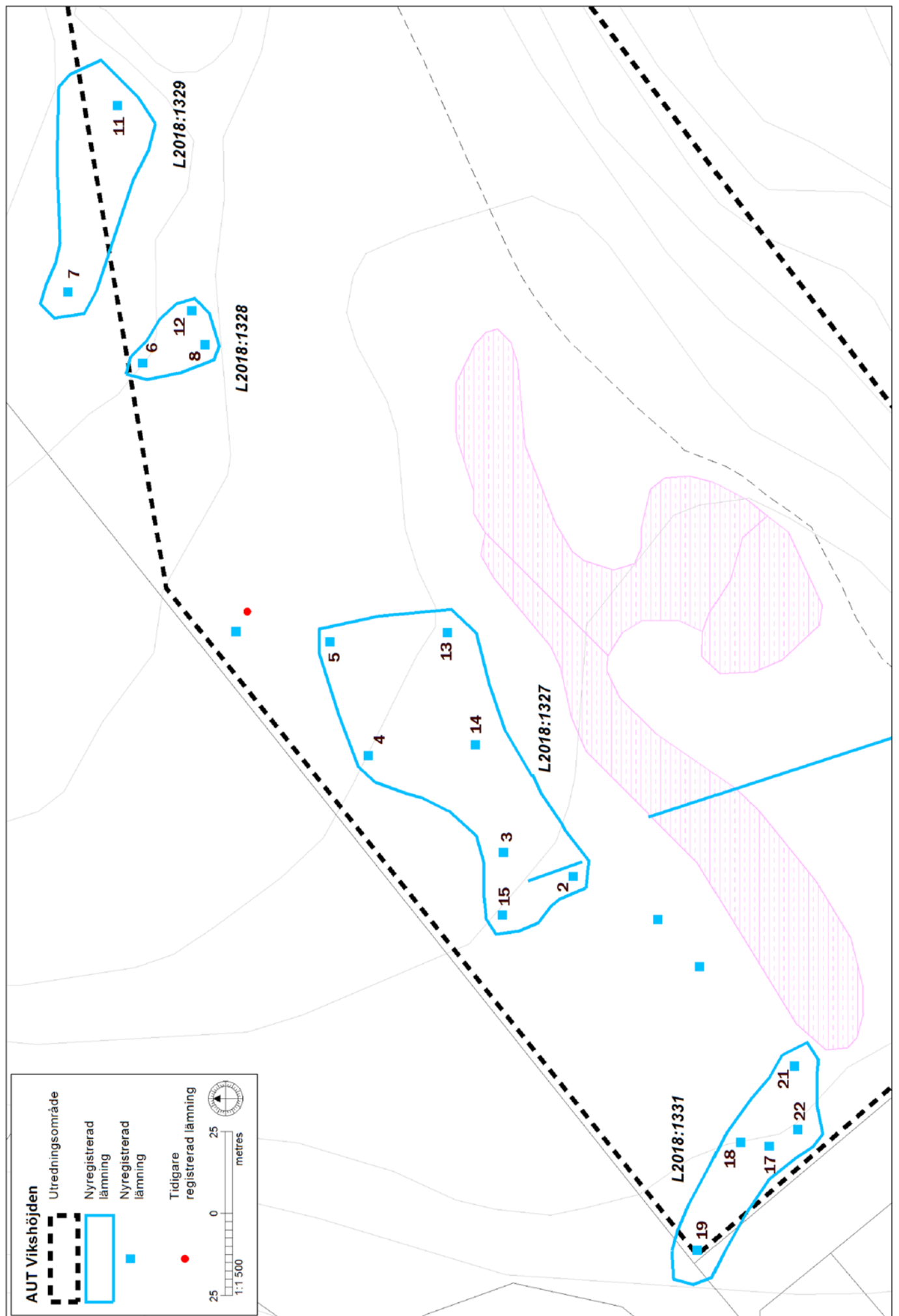

Illustration 13. Kartan visar läget för de enskilda stenbrott och den labyrint som mättes in med KUL-nummer vid utredningen. De har sedan slagits samman och registrerats som fyra småindustriområden. Beskrivningarna av de enskilda brotten framgår av bilaga 2. Källa Lantmäteriet.

Illustration 14. En sentida labyrint (KUL nr 22) är skapad av skärvsten från ett närliggande stenbrott. Man kan se att läget för nyligen flyttade stenar avslöjas av att berget där är helt fritt från lavar.

Illustration 15. Gränsmärket L2018:1325 består av en samling med åtta stenar. Gränsen skapades vid Laga Skifte, men är inte längre aktuell. Foto mot nordost.

Illustration 16. Stenbrottet KUL nr 11 är det största brottet i området. Det är cirka 20 x 30 meter stort. På bilden ses en av flera högar med avfallssten. Foto mot norr.

Illustration 17. Brottyta från KUL nr 5 där hålen efter rundkilarna är placerade i svängd form. Kanske har en svängd kantsten eller en kvarnsten tillverkats här.

Illustration 18. Den svarta förbålen på detta exemplar av gulgrön kartlav mäter 3,9 cm i diameter, vilket motsvarar en ålder på cirka 105 år. Laven växer på en brottyta inom stentäkten KUL nr 19.

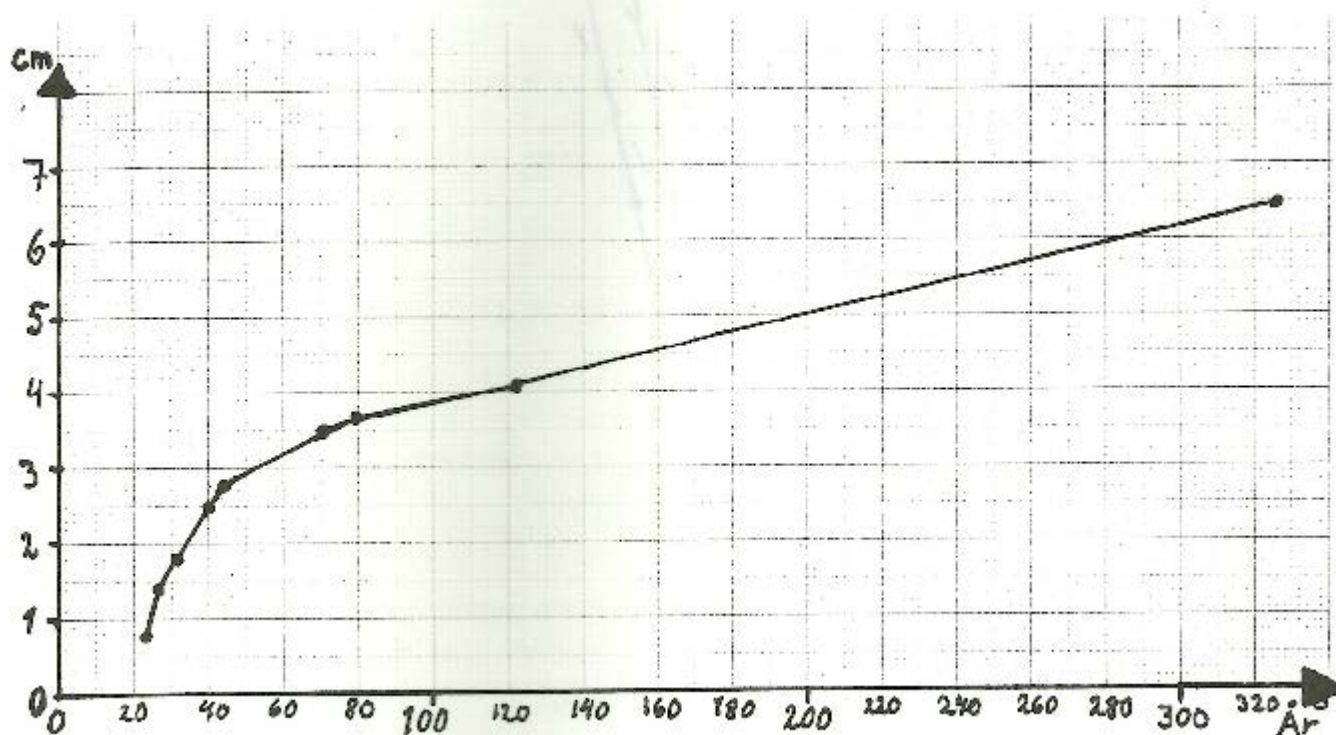
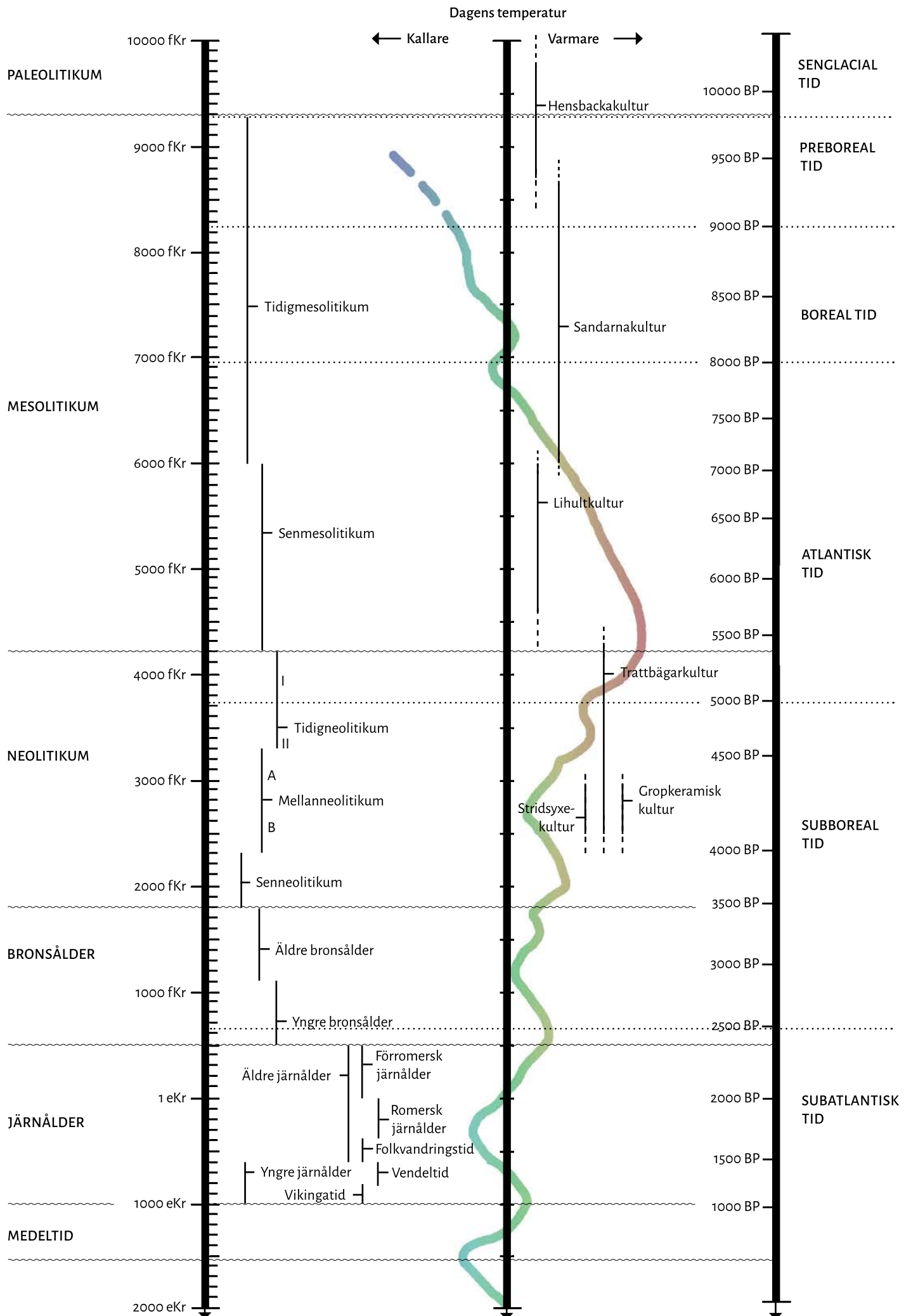

Illustration 19. Tillväxtkurva för gulgrön kartlav i norra Bohuslän, Källa Toreld 1990. Den andra fasen i tillväxten, som inträder efter cirka 70 år, kan beskrivas i ekvationen $Y = X/0,012 - 220$, där X är lavens diameter i cm och Y dess ålder i år.

Bilaga 3. Historiska kartor

Illustration 20. Geometrisk avmätning från 1694. Utredningsområdet är utmark tillhörande kronohemmanet Vik. Gårdstomten, markerat med C, ligger på samma plats idag. Den är registrerad som by- /gårdstomt L1967:3676. Källa Lantmäteriet.

**Vik 1:105 och Vik 1:99 i Tanums socken och kommun,
Västra Götalands län**

Kulturlandskapet har utfört en arkeologisk utredning på Vikshöjden i utkanten av Kämpersvik. Vid utredningen registrerades lämningar från historisk tid i form av stenbrott, stengärdesgårdar och gränsmärken. En tidigare känd lämning beskriven som en torkram för brännorv rensades också fram för att kunna bedömas närmare. Den tidigare bedömningen att lämningen har med torvtäkt att göra verkar vara rimlig.

(Spår)

*Släggor och mejslar har tystnat, stenbrottens tid är förbi,
ormbunkar frodas i flis, klippan ger gravanden skydd,
grönskan återtar bergen, öar skymtar i väster,
hågkomst är översatt liv, tiden ett bottenlöst kärr.*

Dikt ur Gunnar D Hanssons bok *Tapeshavet* från 2018

Kulturlandskapet